

งานวิจัยฉายภาพ “ไทยแลนด์ ดินแดนสังคมสูงวัย” หญิงชราเยอะ วัยแรงงาน - วัยเด็ก ลด กระทบเศรษฐกิจ

สกว. จับมือสภาพัฒน์ และ UNFPA จัดเวทีสัมมนาเรื่อง “ครอบครัวไทยยุคเกิดน้อยอายุยืน : ทางเลือกและข้อท้าทาย” หวังครอบครัว ชุมชน ภาครัฐ ตระหนักและเตรียมพร้อมรับมือไทยเข้าสู่ “เอจจิ้งโซไซด์” สังคมสูงวัยเต็มรูปแบบ

31 พฤษภาคม 2562

ศาสตราจารย์ นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ ผอ.สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกว.) นางมาเชลา ซูอาโซ ผอ.กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย (UNFPA Thailand) และ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ทศพร ศิริสัมพันธ์ เลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (สศช.) ร่วมกันจัดงานสัมมนาเรื่อง “ครอบครัวไทยยุคเกิดน้อยอายุยืน : ทางเลือกและข้อท้าทาย” ณ โรงแรม เดอะ สุโกศล กรุงเทพมหานคร โดยมี ดร.ปรเมธี วิมลศิริ ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กล่าวปาฐกถาพิเศษ ในหัวข้อเรื่อง “การสนับสนุนบทบาทครอบครัวเพื่อการปรับสมดุลโครงสร้างประชากรและคุณภาพประชากรไทย”

ศาสตราจารย์ นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ ผอ.สกว. กล่าวว่า สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกว.) หรือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เดิม ได้จัดทำยุทธศาสตร์ สกว. พ.ศ. 2557 – 2560 โดยกำหนดให้มีกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ 12 เรื่อง หนึ่งในนั้นคือเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร โดยในปี 2561 - 2562 นั้น มุ่งเน้นประเด็นการวิจัยไปที่การแก้ไขปัญหาครอบครัวไทยที่เป็นประเด็นสำคัญในการทำให้เกิดปรากฏการณ์ “ครอบครัวไทยยุคเกิดน้อยอายุยืน” ซึ่งเป็นที่มาของการจัดงานสัมมนาในวันนี้

ในช่วงระยะเวลา 20 ปี ที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ มีการแต่งงานหรือสร้างครอบครัวอายุสูงขึ้น หรือมีจำนวนคนโสดมากขึ้น รูปแบบการแต่งงานในปัจจุบันแตกต่างไปจากเดิมคนรุ่นใหม่ อยู่กินกันอย่างเปิดเผยมากขึ้นแม้ยังไม่ได้แต่งงาน รวมถึงมีจำนวนการหย่าร้างที่เพิ่มขึ้น เป็นต้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ที่พบเช่น สมาชิกในครอบครัวที่มีความใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กันลดลง ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวข้างต้นนั้นเป็นข้อท้าทายอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้ สกว. จึงสนับสนุนกลไกให้นักวิจัยจากหลากหลายสถาบันในการผลิตผลงานวิชาการอย่างต่อเนื่อง เพื่อสกัดให้เห็นถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม และสามารถนำไปใช้ได้จริงภายใต้บริบทของสังคมไทย โดยขอยกตัวอย่างข้อค้นพบจากงานโครงการวิจัยที่น่าสนใจ อาทิ

1) โครงการการสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในมิติการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการเงินของประชากร พบว่า แนวโน้มของครัวเรือนไทยจะเป็นครอบครัวขนาดเล็ก ครัวเรือนรุ่นใหม่อยู่อย่างอิสระมากขึ้น แต่ยังคงมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่พึ่งพากันตามแบบอย่างวัฒนธรรมไทย กล่าวคือผู้สูงอายุกาดหวังว่า ลูกหลานจะช่วยเหลือด้านการเงินและ

Press Release

การดูแลสุขภาพบุพการี พาพ่อแม่ไปพบแพทย์เมื่อถึงเวลาจำเป็น ดังนั้นผู้อยู่ในวัยทำงานจึงต้องวางแผนทางการเงินสำหรับคนวัยเด็กและวัยสูงอายุ ทั้งด้านที่อยู่อาศัย สุขภาพ และการเงิน

ทางภาคชุมชน การเงินในระดับชุมชนเป็นเรื่องสวัสดิการ ถ้ามีผู้สูงอายุมากขึ้นเรื่อยๆ ค่าใช้จ่ายของสมาชิกในเรื่องการรักษาพยาบาลและการตาย เช่น การจัดงานศพจะเพิ่มขึ้นด้วย อาจมีการค้นหาแนวทางการบริหารจัดการให้กิจกรรมที่เกิดค่าใช้จ่ายหลักเป็นกิจการเพื่อสังคม ให้ผลกำไรเวียนกลับสู่ชุมชน นอกจากนี้ในอนาคตผู้สูงอายุจะย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิม เนื่องจากการใช้ชีวิตวัยเกษียณในเมืองมีค่าใช้จ่าย สูงกว่าชุมชนอาจต้องค้นหามาตรการรองรับการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาว นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงประชากรยังส่งผลต่อภาครัฐ เมื่อประชากรวัยทำงานลดลงรัฐจะมีรายได้จากการชำระภาษีของคนทำงานน้อยลง ปัญหาการขาดแคลนแรงงานได้ทำให้ผู้ประกอบการไทยแก้ปัญหาด้วยการนำแรงงานต่างด้าว เมื่อแรงงานต่างด้าวมิบุตร รัฐจึงต้องมีการวิเคราะห์และวางแผนด้านการให้การศึกษาแก่เด็กๆ เหล่านี้ ในขณะที่ภาครัฐต้องการกระตุ้นให้ภาวะการเจริญพันธุ์ไม่ต่ำเกินไปหรือไม่สูงเกินไปและเด็กที่เกิดมาอยู่ในครอบครัวที่มีคุณภาพ

2) ข้อมูลส่วนหนึ่งในชุดโครงการศึกษาวิจัย เรื่อง การดูแลครอบครัวเปราะบางในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสังคมไทย ค้นพบว่าไทยมีความหลากหลายของรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกัน อาทิ ครัวเรือนข้ามรุ่น (ครัวเรือน หรือบ้านที่มีเพียงคน 2 รุ่น คือ คนรุ่นปู่ย่า ตายาย กับคนรุ่นหลาน) ครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยว ครัวเรือนที่อยู่คนเดียว และอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น แม้สมาชิกอยู่ครบแต่อยู่กันคนละที่ คนละครัวเรือน มีระยะทางคั่นกลางที่ส่งผลต่อเวลาการอยู่ร่วมกัน และอาจส่งผลถึงระยะห่างของความสัมพันธ์อันเนื่องมาอยู่ร่วมกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันน้อยลง นอกจากนี้แม้บางครัวเป็นครัวเรือนขยายมีสมาชิกอยู่พร้อมกันทั้ง 3 รุ่น แต่การทำมาหากิน และการใช้ชีวิตบางเวลาเป็นเหมือนครัวเรือนเดี่ยว อาจมีผู้สูงอายุที่ถูกทิ้งให้อยู่บ้านคนเดียวในช่วงเวลากลางวัน มิติความเป็นเมืองที่ขยายตัวทำให้เพื่อนบ้านกลายเป็นคนแปลกหน้า ไม่กล้าขอความช่วยเหลือ

ด้านนางมาเซล่า ซูอาโซ ผอ.กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย (UNFPA Thailand) ให้ข้อมูลว่า ครอบครัวถือเป็นสถาบันหลักศูนย์กลางของสังคม ที่สหประชาชาติเล็งเห็นถึงความสำคัญควรได้รับการสนับสนุนจากรัฐผ่านนโยบายสาธารณะและกฎหมายที่เหมาะสม บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า ทุกคนเกิดมามีชีวิตที่มีศักดิ์ศรี สมาชิกทุกคนจะต้องอยู่ในความปลอดภัย เด็กจะได้รับการพัฒนาความสามารถอย่างเต็มที่และเรียนรู้ที่จะเคารพและดูแลเพื่อนมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเพศอายุ ชาติกำเนิดหรือความสามารถของพวกเขา จากรายงานวิจัยเรื่อง “คุณสมบัติของครอบครัวไทยในยุคของภาวะเจริญพันธุ์ที่ต่ำและอายุยืนยาว” ของสภาพัฒน์และ UNFPA ในปี 2558 แสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่นำไปสู่การตัดสินใจของผู้หญิงที่จะไม่มีลูก เนื่องจากประเมินว่า การเลี้ยงลูกมีค่าใช้จ่ายที่สูงเกินไป ขาดการสนับสนุนการมีบุตร จากนายจ้างทำให้ผู้หญิงไม่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการทำงานและครอบครัว และในอีก 20 ปี ข้างหน้า 1 ใน 5 ครัวเรือนจะเป็นครัวเรือนเดี่ยว นอกจากนี้ร้อยละ 15 ของผู้หญิงวัยเจริญพันธุ์จะมีบุตรยากมากขึ้น และการตั้งครัวร้อยละ 13 ของผู้หญิงไทยจะมาจากคุณแม่วัยรุ่น นอกจากนี้กลุ่มคนที่ต้องการการสนับสนุนคือหญิงสูงอายุ ตัวอย่างเช่นใน “ครัวเรือนข้ามรุ่น” หรือครัวเรือนที่ไม่มีคนวัยทำงานเป็นหัวหน้าครอบครัว มากกว่าครึ่งจะมีหัวหน้าครอบครัวอายุ 60 ปี และ 90 % เป็นผู้หญิง และ 1 ใน 5 ของครอบครัวเหล่านี้ รายได้มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน ซึ่งถือเป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงและควรได้รับการวางแผนเพื่อแก้ปัญหา

Press Release

ในขณะที่ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ทศพร ศิริสัมพันธ์ เลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือ สภาพัฒน์ได้ให้ข้อมูลถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร สถานการณ์แนวโน้มสำคัญที่จะมีผลต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรที่ประชากรวัยเด็กลดลง ขณะที่ผู้สูงอายุกลับเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว และเป็นสถานการณ์ที่ไม่ใช่เกิดเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังคงเรียกได้ว่าเป็นสถานการณ์ของโลก จากข้อมูล World Population Prospects ขององค์การสหประชาชาติ พบว่า ขณะนี้โลกได้เข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยแล้ว โดยมีประชากรผู้สูงอายุประมาณร้อยละ 13 ของประชากรโลกทั้งหมด และในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2550 – 2560) ผู้สูงอายุมีอัตราเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 5.8 ซึ่งสูงกว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรโลกทั้งหมดเกือบ 4 เท่าตัว ขณะที่ประชากรวัยเด็กกลับมีอัตราการเพิ่มขึ้นที่ต่ำที่สุด โดยมีอัตราเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 0.6 ต่อปีเท่านั้น สำหรับประเทศไทยกล่าวได้ว่าเป็นประเทศที่ประชากรมีอายุเฉลี่ยค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคอาเซียนด้วยกัน โดยมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรทั้งหมดของประเทศสูงเป็นอันดับที่ 2 รองจากประเทศสิงคโปร์ และมีสัดส่วนประชากรวัยเด็กกับ วัยสูงอายุไม่แตกต่างกันมากนัก โดยสาเหตุที่ประชากรวัยเด็กนั้นลดลงนั้นเกิดจาก ภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีไทยที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง เมื่อปีที่ผ่านมาสภาพัฒน์ ได้ทำการสำรวจทัศนคติของประชากรรุ่นเจนเนอเรชั่นวายทั่วประเทศ พบว่า เหตุผลสำคัญที่ไม่ต้องการมีบุตรมาจากความต้องการความเป็นอิสระในการใช้ชีวิต ความไม่พร้อมในรายได้และภาระค่าใช้จ่ายที่คาดว่าจะเพิ่มขึ้น รวมถึงความกังวลในสภาพแวดล้อมทางสังคม อาทิ ปัญหาอาชญากรรม ความรุนแรงในสังคม และมองว่าการมีบุตรยังเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าในการทำงาน

โดยความต้องการมีครอบครัวและมีบุตรที่น้อยลงยังสะท้อนให้เห็นจากแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นอย่างมากของครัวเรือนอยู่คนเดียว และเป็นแนวโน้มในระดับโลกที่ไม่ใช่เกิดเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น จากรายงาน The Future of Families to 2030 โดย OECD คาดว่าใน ค.ศ. 2030 ครัวเรือนที่อยู่ตามลำพังจะเป็นครัวเรือนสำคัญในประเทศต่างๆ อาทิ เกาหลีใต้ (ร้อยละ 43) ออสเตรเลีย (ร้อยละ 48) อังกฤษ (ร้อยละ 60) นิวซีแลนด์ (ร้อยละ 71) และฝรั่งเศส (ร้อยละ 75) อีกทั้ง ในอนาคตครอบครัว จะมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งครอบครัวเพศเดียวกัน ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวข้ามรุ่น ซึ่งรูปแบบครอบครัวที่มีความหลากหลายจะส่งผลกระทบต่อเลี้ยงดูเด็กที่แตกต่างกัน

ดังนั้นประเด็นท้าทายและเป็นโจทย์สำคัญต่อการพัฒนาประเทศไทยในอนาคตคือ 1.การลดลงของประชากรเด็กและวัยแรงงานจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาประเทศอย่างมากในอนาคต เนื่องจากเป็นกลุ่มประชากรสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ จึงเป็นโจทย์ท้าทายสำคัญว่าจะดำเนินการอย่างไรให้ครอบครัวได้เข้ามามีบทบาทในการผลิตและสร้างคนให้มีคุณภาพอย่างเต็มที่ 2.คุณภาพของการเลี้ยงดูส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็กที่จะเติบโตเป็นประชากรที่มีคุณภาพ อย่างที่ทราบกันดีว่า ช่วง 5 ปีแรกของชีวิตเป็นช่วงที่สมองของเด็กมีการพัฒนาสูงสุด ส่งผลต่อสติปัญญา บุคลิกภาพ และความฉลาดทางอารมณ์ของเด็กเมื่อเติบโตขึ้น ซึ่งการเลี้ยงดูโดยครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับพัฒนาการของเด็กในวัยนี้ แต่จากการสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555 – 2559 พบว่า เด็กแรกเกิดถึงวัย 5 ปี มีพัฒนาการล่าช้าต่ำกว่ามาตรฐานถึงร้อยละ 28 และมีเด็กจำนวนมากที่มีน้ำหนักและส่วนสูงต่ำกว่าเกณฑ์สะท้อนถึงคุณภาพของการเลี้ยงดูในครอบครัวที่ยังต้องได้รับการพัฒนา 3. ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ที่อาจเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากลักษณะบางประการของครอบครัวบางประเภท อาทิ ครอบครัวข้ามรุ่น ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว มักมีสถานะทางเศรษฐกิจ รวมถึงเด็กในครอบครัวดังกล่าวมีโอกาสในการเข้ารับการศึกษา และมีพัฒนาการที่ต่ำกว่าครอบครัว ที่มีทั้งพ่อและแม่ โดยครอบครัวข้ามรุ่น พบว่า มากกว่า

Press Release

ครึ่งหนึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี เป็นหัวหน้าครัวเรือน และมีรายได้ไม่แน่นอน ซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้เป็นการส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้น คนยากจนจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นคนจนเรื้อรัง และยากที่จะยกระดับฐานะของตนเองให้หลุดพ้นจากความยากจน

นอกจากนี้ แนวโน้มผู้สูงอายุอยู่คนเดียวที่เพิ่มมากขึ้น โดยจากข้อมูลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุ ปี 2560 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ผู้สูงอายุอยู่คนเดียวตามลำพังเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8 ในปี 2557 เป็นร้อยละ 10.8 ในปี 2560 โดยผู้สูงอายุผู้หญิงอยู่คนเดียวมากกว่าผู้ชาย ดังนั้น หากไม่มีการเตรียมความพร้อมตั้งแต่วัยแรงงาน ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวและมีฐานะยากจน จะเป็นกลุ่มประชากรที่มีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าคนกลุ่มอื่นๆ

ทั้งนี้ปัจจุบันสำนักงานฯ ยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สัมพันธภาพภายในครอบครัว และมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน เพื่อให้พ่อแม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรมากขึ้น รวมถึงกำหนดมาตรการเฉพาะในการดูแลช่วยเหลือครอบครัวเปราะบางให้สามารถดูแลสมาชิกได้อย่างเข้มแข็ง ทั้งนี้แม้ว่าเราจะมีแผนระดับชาติในการวางกรอบทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัว แต่การจะขับเคลื่อนการดำเนินงานให้ไปสู่เป้าหมายได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยพลังความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชนภาคประชาสังคม ภาคนักวิชาการ รวมถึงองค์การระหว่างประเทศ เข้ามาดำเนินงานร่วมกัน เพื่อให้ครอบครัวไทยมีความอยู่ดีมีสุขและยังคงดำรงบทบาทของการเป็นสถาบันหลักทางสังคมในการสร้าง ดูแล และพัฒนาประชากรให้เกิดและเติบโตอย่างมีคุณภาพ ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทย ที่นำไปสู่ความท้าทายทางประชากรในยุคเกิดน้อย อายุยืนต่อไป